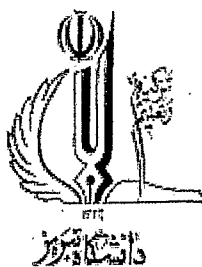

۱۴۰۲/۱ - ۲ - ۲۰۲۰

دانشکده علوم انسانی و اجتماعی

گروه حقوق

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته حقوق عمومی

عنوان:

بررسی نظام حقوقی آزادی های رسانه ای در ایران، در پرتو
اسناد بین المللی و چالش های فراروی آن

استاد راهنما:

دکتر کمال الدین هریسی نژاد

استاد مشاور:

دکتر حسین فخر

پژوهشگر:

مریم انصاری پور

پاییز ۱۳۸۸

۱۳۸۸/۸/۳۰

اطلاعات مرکز علمی بزرگ
تهران

۱۲۵۶۸۱

شماره ۱۴۵۴ / تاریخ ۸۸ / پیوست

بسمه تعالی

مدیریت تحصیلات تکمیلی دانشگاه تبریز

فرم شماره ۱ دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد - دانشکده علوم انسانی و اجتماعی

این فرم از نظر استخدامی فاقد اعتبار است و فارغ التحصیل لازم است جهت تسویه حساب و دریافت گواهی پایان دوره اقدام نماید

جلسه دفاعیه پایان نامه تحصیلی خانم / آقای **مریم انصاری پور** دانشجوی کارشناسی ارشد رشته حقوق گرایش عمومی

دوره روزانه شبانه ورودی مهر بهمن سال ۱۳۸۶ شماره دانشجویی ۸۶۱۹۲۲۱۱۰۶

تحت عنوان: بررسی نظام حقوقی آزادی های رسانه ای در ایران در پرتو اسناد بین المللی و چالش های فراروی آن

به ارزش ۴ واحد در ساعت ۱۱:۳۰ روز دوشنبه مورخ ۱۳۸۸/۸/۴ توسط اعضای هیأت داوران مرکب از:

امضا

- استاد راهنمای اول: دکتر کمال الدین هریسی نژاد

امضا استاد راهنمای دوم:

امضا

- استاد مشاور: دکتر حسین فخر

امضا استاد مشاور:

امضا

- عضو هیأت داوران: دکتر محمد رضا مجتهدی

امضا عضو هیأت داوران:

تشکیل گردید و ضمن ارزیابی با درجه عالی مورد تصویب قرار گرفت.

توجه: درجه بصورت دستی توسط یکی از اعضای هیأت داوران یا مدیر گروه پس از داوری درج و امضا خواهد شد. نام و نام خانوادگی درج کننده نمره: امضا

مدیر گروه آموزشی حقوق دکتر کمال الدین هریسی نژاد امضاء تاریخ ۸۸/۸/۵

معاون پژوهشی و تحصیلات تکمیلی دانشکده علوم انسانی و اجتماعی دکتر قربانی امضاء تاریخ ۸۸/۸/۵

کپی این فرم در مرحله صحافی بعد از منابع و ماخذ و قبل از صفحه چکیده انگلیسی آورده خواهد شد

تهیه و تنظیم از مدیریت تحصیلات تکمیلی دانشگاه تبریز (د.م.ح.رم)

بسمه تعالی

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران
Iranian Research Institute
for Scientific Information
and Documentation
(IRANDOC)

فرم دریافت پایان نامه / رساله
دانشجویان برای ارسال به
پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی
ایران

یک نسخه از پایان نامه / رساله به شماره
رهگیری ۲۰۰۶۵۶۵ در تاریخ ۱۶-۸-۱۳۸۸ در
دانشگاه تبریز دانشکده علوم انسانی و
اجتماعی از خانم / آقای مریم انصاری پور به
شماره دانشجویی ۸۶۱۹۲۲۱۱۰۶ شامل PDF Word
مقطع کارشناسی ارشد با عنوان بررسی نظام
حقوقی آزادی های رسانه ای در ایران در پرتو
اسناد بین المللی و چالش های فراروی آن که در
تاریخ ۱۳۸۸-۰۸-۰۴ از آن دفاع شده است برای
ارائه به پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی
ایران بر اساس نامه شماره ۱۲۲۳۸/۴۳۸۹ تاریخ
۱۳۸۶/۸/۲۰ وزیر محترم علوم، تحقیقات و فناوری
تحويل داده شد. که پس از بررسی با تایید صحت
اقلام تحویلی به پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی
ایران ارسال می گردد.

مهر تحصیلات تکمیلی / آموزش
پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران
اداره امور دانشجویان
دانشکده علوم انسانی و اجتماعی
۸۸۱۸۱۶

لطفا فرم پس از مهر و امضا جهت تسویه
حساب به دانشجو تحويل گردد.

تقدیم به

نامی

راست قامتی

که قامت برافراشتند

تا قامت عدالت بسکنند!

باساس متوافقتانه از راهبهاي ما و مساعدت اساتيد كراتقدر راهبها و مشاورم.

باساس شانان از همراهي و هدي صممانه، همسر م حمايت هاي كرم پدر مادر و خانواده ام

و همياري سبز دوستانم.

باتقدير فراوان از همكاري كاركنان دادسرايي رسيدگي به جرائم كاركنان دولت

تهران دادسرايي و پاره روحانيت سبز و مسئولين صبور كتابخانه دانشگاه هاي سبز

شهيد بهشتي و تهران.

نام خانوادگی دانشجو: انصاری پور		نام: مریم	
عنوان پایان نامه: بررسی نظام حقوقی آزادی های رسانه ای در ایران در پرتو اسناد بین المللی و چالش های فراروی آن			
استاد راهنما: دکتر کمال الدین هریسی نژاد استاد مشاور: دکتر حسین فخر			
مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد	رشته: حقوق	گرایش: عمومی	دانشگاه: تبریز
دانشکده: علوم انسانی و اجتماعی	تاریخ فارغ التحصیلی: ۱۳۸۸/۸/۴	تعداد صفحه: ۱۸۶	
کلید واژه ها: آزادی، حدود، رسانه، مطبوعات.			
<p>چکیده: جهان امروز را دهکده جهانی نامیده اند. چنین عنوانی نشأت گرفته از گسترش روز افزون ارتباطات و انقلاب اطلاعات است. رسانه های گروهی به عنوان دستاورد نوین بشر، روز به روز جایگاه گسترده تری را به خود اختصاص می دهند و ضمن فعالیت در عرصه های گوناگون، دایره عملکرد وسیعی دارند و در نتیجه کارکردهای گوناگون یافته اند. از جمله رسانه های گروهی با ارتقای سطح آگاهی های عمومی در زمینه های گوناگون، در یک حرکت سازنده حضوری فعال پیدا کرده و در تحقق بیداری توده های مردم سهمی مهم به خود اختصاص می دهند. با عنایت به اهمیت ابعاد گوناگون رسانه های گروهی، شناسایی و تضمین آزادی رسانه ها از اهمیت فوق العاده برخوردار است. به همین جهت قوانین اساسی کشورها و اسناد بین المللی، بنا به رسمیت شناختن این آزادی، به حمایت از رسانه های گروهی صورت تضمین یافته تری بخشیده اند. از جمله ماده ۱۹ اعلامیه جهانی حقوق بشر و ماده ۱۹ میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی حاوی این حمایت ها هستند. با وجود این مراتب، شناسایی آزادی مطلق برای رسانه های گروهی خطر آفرین بوده و برقراری حدودی قانونی را ایجاب می کند. در همین راستا ماده ۱۹ اسناد یاد شده، از محدودیت های معینی بر آزادی رسانه ها سخن گفته اند.</p> <p>در کشور ما نیز اصل ۲۴ قانون اساسی ضمن شناسایی آزادی رسانه ای، استثنائاتی را در قالب مبانی اسلام و حقوق عمومی پذیرفته و تفصیل استثنائات را بر عهده قانون قرار داده است. لذا چنانچه در پایان نامه به تفصیل سخن گفته ایم آزادی رسانه ها اصل است و برقراری محدودیت استثناء.</p> <p>با توجه به اهمیت حمایت از آزادی رسانه های گروهی، محدودیت های مقرر بر این آزادی، در اسناد بین المللی و هم چنین قانون اساسی، از حیث مفهوم، محتوا، و دامنه، موضوع اختلاف نظر های فراوان بوده و هستند و همین موضوع چالش هایی را فراراه آزادی های رسانه ای در سطح داخلی و بین المللی ایجاد کرده است. در این پایان نامه با بررسی این محدودیتها، ضمن ارائه تصویری روشن از آن در حقوق داخلی و اسناد بین المللی به ارزیابی حقوق داخلی مان در پرتو اسناد بین المللی پرداخته ایم. بعلاوه در این بررسی تنگناهای فراراه آزادی های رسانه ای در کشورمان در قالب چالش های حقوقی، فرهنگی - سیاسی و اقتصادی مورد تحلیل واقع شده است تا طرحی روشن از وضعیت آزادی های رسانه ای در کشورمان تصویر گردد.</p> <p>روش تحقیق در این پژوهش، کتابخانه ای و اسنادی بوده است. بنابراین کتب، مقالات، قوانین، اسناد، و پرونده های قضایی فراوانی مورد مراجعه، فیش برداری، تحلیل و نگارش واقع شده است. در نهایت تجزیه و تحلیل منابع و مطالب مورد استفاده نتایجی چند را آشکار نمود؛</p>			

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در مقام قیاس با اسناد بین المللی، گام هایی پرتوان و موثر را در شناسایی و تضمین آزادی رسانه ای برداشته و از این حیث پای بندی خود را به مفاد اسناد تعهدآور بین المللی، هم چون میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی اثبات کرده است. با این وجود قوانین عادی در موازد بسیار، با وارد ساختن تزییقاتی بر آزادی رسانه ای مبتلا به مغایرت با قانون اساسی و اسناد بین المللی شده اند. تجربه جامعه جهانی در حراست از آزادی رسانه ای که در اسناد متعدد و در قالب اصولی مشخص و راهکار هایی قابل اجرا انعکاس یافته است، منبعی مفید و با ارزش است که نظام حقوقی کشورمان می باید با مراجعه و استفاده از آن با توجه به مقتضیات حقوق داخلی، بهره های فراوان ببرد. حمایت از آزادی های رسانه ای تنها با تدوین یک نظام حقوقی شایسته تضمین نمی شود، بلکه نیازمندی های دیگری را نیز می طلبد که بازنگری در ساختار اقتصادی و سیاسی کشورمان و نهادینه ساختن فرهنگ حمایت از آزادی رسانه ای و بنیان های آن از جمله این ضرورت هاست.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه.....
۲	۱. کلیات پژوهش.....
۲	الف- طرح مساله.....
۴	ب- پرسش های پژوهش.....
۴	ج- روش تحقیق و نحوه تقسیم بندی مطالب.....
۶	د- پیشینه تحقیق.....
۷	۲. تعاریف و مفاهیم.....
۷	الف- مفهوم ارتباط.....
۸	ب- عناصر ارتباط.....
۱۰	ج- مبانی حقوقی آزادی رسانه های گروهی.....
۱۰	۱) حق آزادی عقیده و بیان.....
۱۵	۲) حق آزادی اطلاعات.....
۲۱	فصل اول: محدودیت های حاکم بر رسانه های گروهی.....
۲۶	بخش اول: محدودیت های فنی و ساختاری.....
۲۶	بند یک: محدودیت های فنی و ساختاری در حقوق داخلی.....
۲۶	الف- الزام به اخذ پروانه پیش از انتشار نشریه.....
۲۷	۱) شرایط متقاضی صدور پروانه انتشار.....
۳۰	۲) بررسی تقاضا و ثبت صدور امتیاز نشریه.....
۳۴	ب- انحصار دولتی صدا و سیما.....
۳۵	۱) انحصار دولتی در مدیریت صدا و سیما (قانون اساسی ۱۳۵۸ و بازنگری سال ۶۸).....
۴۱	۲) انحصار دولتی در تاسیس کانال های رادیویی و تلویزیونی.....
۴۵	ج- ممنوعیت به کار گیری تجهیزات دریافت از ماهواره.....
۴۹	د- تاسیس خبرگزاری های غیر دولتی داخلی.....
۵۱	ه- محدودیت های فنی ناظر بر اینترنت.....
۵۹	بند دوم: محدودیت های فنی و ساختاری در اسناد بین المللی.....
۶۱	بخش دوم: محدودیت های ماهوی و محتوایی.....
۶۱	بند اول: محدودیت های ماهوی در حقوق داخلی.....

عنوان

صفحه

۶۲.....	الف-احلال در مبانی اسلام.....
۶۴.....	۱) مبانی اسلام در آیینہ قوانین عادی.....
۶۷.....	۲) جرم انگاری احلال در مبانی اسلام، توهین به مقدسات دینی و مقامات مذهبی.....
۷۴.....	ب-احلال در حقوق عمومی.....
۷۴.....	۱) مفهوم شناسی حقوق عمومی.....
۷۷.....	۲) افشای اسرار دولتی و نظامی.....
۷۸.....	الف. اصول حاکم بر طبقه بندی اسرار دولتی.....
۷۹.....	ب. جایگاه قانونی اسرار دولتی در نظام حقوقی ایران.....
۸۱.....	۳) تحریک به ارتکاب جرم علیه امنیت کشور.....
۸۳.....	۴) توهین به مقامات سیاسی.....
۸۴.....	۵) مطالب منافی عفت و اخلاق حسنه.....
۸۷.....	ج-تعدی به حریم خصوصی اشخاص.....
۸۷.....	۱) مفهوم حریم خصوصی.....
۸۸.....	۲) ممنوعیت تجاوز به حریم خصوصی از منظر قوانین داخلی.....
۹۵.....	د-تبلیغات تبعیض نژادی.....
۹۸.....	بند دوم: محدودیت های ماهوی در اسناد بین المللی و اصول حاکم بر ارزیابی آنها.....
۱۰۰.....	الف-احترام به حقوق و حیثیت دیگران.....
۱۰۱.....	ب-حفظ امنیت ملی و نظم عمومی.....
۱۰۶.....	ج-حفظ سلامت یا اخلاق عمومی.....
۱۰۸.....	د-منع درج مطالب تنفر آمیز و تحریک کننده خشونت.....
۱۱۰.....	ه-اصول حاکم بر محدودیت های رسانه ای در اسناد بین المللی.....
۱۱۱.....	۱) اصول سیراکوزا.....
۱۱۳.....	۲) اصول ژوهانسبورگ.....
۱۱۵.....	۳) اصل قانونی بودن محدودیت ها.....
۱۱۶.....	۴) اصل عدم تبعیض.....
۱۱۷.....	۵) اصل ضرورت جامعه دموکراتیک.....
۱۱۸.....	بند سوم: ارزیابی محدودیت های حقوق داخلی در پرتو اسناد بین المللی.....
۱۲۶.....	فصل دوم: چالش های فرا روی آزادی های رسانه ای در ایران.....

عنوان**صفحه**

بخش اول: چالش های حقوقی.....	۱۲۸
بند یک: عرصه قانون گذاری.....	۱۲۸
الف- عدم ارائه تعاریف روشن و صریح از مفاهیم.....	۱۲۹
ب- ابهام در تعیین میزان مسئولیت کیفری اشخاص.....	۱۳۳
ج- عدم رعایت سلسله مراتب قانونی.....	۱۳۷
بند دو: چالش های قضایی و اداری.....	۱۴۱
الف- اختیارات وسیع نهاد های اداری نظارت کننده.....	۱۴۱
۱) هیات نظارت بر مطبوعات.....	۱۴۱
۲) کمیته و کارگروه تعیین مصادیق پایگاه های غیر مجاز اینترنتی.....	۱۴۵
الف. اصل قابل پیش بینی بودن پالایش.....	۱۴۵
ب. اصل معلوم بودن مدت انسداد سایت.....	۱۴۶
ج. اصل قابل اعتراض بودن حکم پالایش.....	۱۴۶
ب- رسیدگی قضایی در مراجع غیر صالح.....	۱۴۷
۱) دادگاه های نظامی.....	۱۴۷
۲) دادگاه های انقلاب.....	۱۴۸
۳) دادگاه های ویژه روحانیت.....	۱۵۰
ج- ابهام در تدوین قوانین هیات منصفه.....	۱۵۵
بخش دوم: چالش های سیاسی- فرهنگی و اقتصادی.....	۱۶۳
بند یک: چالش های سیاسی- فرهنگی.....	۱۶۳
بند دو: چالش های اقتصادی.....	۱۷۰
الف- وابستگی شدید به اقتصاد دولتی.....	۱۷۱
ب- پیوستگی اقتصاد با دولت.....	۱۷۱
ج- وابستگی به انتشار آگهی های تجاری.....	۱۷۲
ره یافت پایانی (نتیجه گیری).....	۱۷۴
فهرست منابع مورد استفاده.....	۱۸۰

مقدمه

۱. کلیات پژوهش:

الف- طرح مسأله: جهان امروز را دهکده جهانی نامیده اند. چنین عنوانی نشأت گرفته از گسترش روز افزون ارتباطات و انقلاب اطلاعات است. رسانه های گروهی به عنوان یکی از مهم ترین دستاوردهای بشر، روزبه روز جایگاه گسترده تری را به خود اختصاص می دهند و با فعالیت در عرصه های گوناگون دایره عملکرد وسیعی دارند و در نتیجه کارکردهای گوناگون پیدا می کنند. از جمله، رسانه های گروهی با بالابردن سطح آگاهی های عمومی در زمینه های گوناگون در یک حرکت سازنده حضوری فعال پیدا کرده و در تحقق بیداری توده های مردم سهمی مهم به خود اختصاص می دهند، در همین راستا عقاید و اندیشه های گوناگون به عنوان مهم ترین عامل تعالی و تمایز بشر مجال ابراز و ترویج پیدا می کنند.

توجه در گستره ی آزادی رسانه های گروهی، بنیادین بودن دو اصل مهم را آشکار می سازد: یکی اصل آزادی بیان و دیگری اصل آزادی دسترسی به اطلاعات. در حقوق داخلی اصل ۲۴ قانون اساسی به روشنی گویای این مفهوم است:

«نشریات و مطبوعات در بیان مطالب آزادند مگر آنکه مخل به مبانی اسلام یا حقوق عمومی باشد، تفصیل آن را قانون معین می کند.» در سطح بین المللی نیز اسناد متعدد متعرض این مهم گردیده اند، چنانچه ماده ۱۹ اعلامیه جهانی حقوق بشر مصوب ۱۰ دسامبر ۱۹۴۸ میلادی به عنوان یک سند عرفی بین المللی مقرر می دارد: «هر کس حق آزادی عقیده و بیان دارد، و حق مزبور شامل آن است که از داشتن عقاید خود بیم واضطرابی نداشته باشد و در کسب اطلاعات و افکار و در اخذ و انتشار آن به تمام وسایل ممکن و بدون ملاحظات مرزی آزاد باشد.»

ماده ۱۹ میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی مصوب ۲۶ دسامبر ۱۹۶۶ میلادی، به عنوان یک سند لازم الاجرای بین المللی، نیز این مهم را بدین صورت مورد توجه قرار می دهد:

«هیچکس را نمی توان به مناسبت عقایدش مورد مزاحمت و اخافه قرار داد، هر کس حق آزادی بیان دارد، این حق شامل حق آزادی تفحص، تحصیل و اشاعه اطلاعات و افکار از هر قبیل بدون توجه به سرحدات، خواه شفاهاً و یا به صورت نوشته یا چاپ یا به صورت هنری یا به هر وسیله دیگر به انتخاب خود می باشد.» تأکید بر

این اصل مهم در اسناد بین‌المللی دیگری از جمله کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر و نیز اعلامیه اسلامی حقوق بشر قاهره با بیانی مشابه مورد توجه قرار گرفته است.

با این حال آنچه در این میان می‌تواند خطر آفرین باشد شناسایی آزادی مطلق بیان برای رسانه‌های گروهی است، چرا که عقیده اگر چه از جلوه‌های عالی رشد و تعالی بشر محسوب می‌گردد، اما انتشار آن در عین حال می‌تواند به تأثیراتی سازنده یا مخرب به تناسب منجر گردد. همین امر اقتضای برقراری حدودی قانونی برای رسانه‌ها را ایجاب می‌کند. محدودیت‌های مذکور نظر به نظام حاکم بر برقراری آن و نحوه‌ی سازماندهی اش، می‌تواند در عین تضمین آزادی‌های فطری بشری شکوفایی رسانه‌های گروهی را منجر گردد و یا حرکتی عکس داشته و انتشار عقاید را مسموم سازد. به همین جهت اصل ۲۴ قانون اساسی ضمن شناسایی آزادی مطبوعات استثنائاتی را در قالب مبانی اسلام و حقوق عمومی پذیرفته و تفصیل استثنائات را در این محدوده برعهده‌ی قانون قرار داده است، لذا چنانچه در ادامه رساله به تفصیل بحث نموده ایم آزادی رسانه‌ها اصل است و برقراری محدودیت استثناء.

اسناد بین‌المللی نیز قایل به محدودیت‌هایی بر اصل آزادی بیان اند، چنانچه ماده ۱۹ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی «احترام به حقوق و حیثیت دیگران» و نیز «حفظ امنیت ملی و یا نظم عمومی یا سلامت یا اخلاق عمومی» را از جمله حدودی می‌داند که دولت‌ها مجاز به برقراری آن در چهارچوب قوانین و مقررات داخلی خود هستند.

با این حال شناسایی دقیق محدودیت‌های حاکم بر آزادی‌های رسانه‌ای چه از منظر مفاهیم مبانی اسلام و نظم عمومی مذکور در قانون اساسی و چه از منظر محدودیت‌های پذیرفته شده در اسناد بین‌المللی، به دلیل قابلیت تفسیر موسع از این مفاهیم و نیز ابهام در تعریف با مشکلاتی مواجه گردیده است. این ابهامات در قالب مصادیقی بحث برانگیز در متن قوانین جاری کشورمان نیز وارد گردیده است.

با عنایت به اهمیت ابعاد گوناگون آزادی‌های رسانه‌ای و تعیین حد و مرز دقیق در مورد استثنائات وارد بر این اصل، الگوپذیری از اسناد بین‌المللی تا حدود زیادی می‌تواند راهگشای مشکلات و ابهامات فرا روی نظام حقوقی ما باشد. به همین دلیل در پایان نامه‌ی پیش رو، آزادی‌ها و حدود رسانه‌ای به تفصیل مورد بررسی واقع

شده است. در این تحلیل تمایل اصلی، بررسی مبانی حاکم بر آزادی ها و حدود رسانه ای در نظام داخلی ایران بوده است، با این حال این بررسی در پرتو موازین حاکم بر اسناد بین المللی انجام یافته است و از یک سو تصویری دقیق و شفاف از اصول حاکم بر این آزادی ها در ایران و نیز در اسناد بین المللی ارائه و از سوی دیگر ضمن آشکار شدن خلأهای موجود در حقوق داخلی، راهکارهایی برای بهبود این ضعف ها با عنایت به موازین بین المللی بیان شده است، ضمن آنکه برای کاربردی شدن ره یافت خود از اسناد متعدد داخلی و بین المللی نیز بهره گیری شده است.

ب- پرسش های پژوهش:

در این پایان نامه به دنبال پاسخگویی به سه پرسش بنیادین ذیل بوده ایم که میزان گویایی پایان نامه در پاسخ بدین پرسش ها را به قضاوت خوانندگان می سپاریم.

۱- حدود حاکم بر آزادی های رسانه ای در حقوق داخلی و اسناد بین المللی چیست ؟

۲- مغایرت و مطابقت قوانین داخلی با اسناد بین المللی مورد مطالعه چه میزان است و شامل چه مواردی می شود؟

۳- چالش های فرا روی آزادی های رسانه ای در نظام حقوقی ایران چیست ؟

ج- روش تحقیق و نحوه تقسیم بندی مطالب :

روش تحقیق در این پژوهش به مانند سایر رشته ها و موضوعات علوم انسانی عمدتاً کتابخانه ای و اسنادی بوده است. با این توضیح که ابتدا کتب، مقالات و پایان نامه های مرتبط با موضوع، مورد مراجعه، مطالعه و سپس فیش برداری دقیق واقع شد. در این راستا ابتدا به منابع موجود در کتابخانه های دانشگاه تبریز مراجعه شد. به علت عدم کفایت این منابع و گستردگی موضوع پایان نامه کتب، نشریات و پایان نامه های موجود در کتابخانه های دانشگاه شهید بهشتی و دانشگاه تهران مورد مطالعه و فیش برداری دقیق واقع شدند. با توجه به اینکه در این پایان نامه از ابتدا ارائه ی پژوهشی کاربردی که در مقام عمل بتواند مفید واقع شود، هدف نگارنده بوده است بنابراین مراجعه مستقیم به رویه قضایی حاکم بر پرونده های رسانه ای به ویژه مطبوعاتی مورد اهتمام جدی واقع شد، و عملاً این بخش از پژوهش را شاید بتوان پردر دسترترین مرحله عنوان نمود. چرایی این دشواری ریشه در دلایلی چند داشت. از یک سو مرجع مشخص و پاسخگویی که خود را موظف به همکاری و تمایل به این مهم نشان

دهد وجود نداشت و از سوی دیگر نهادهای گوناگون قوه قضائیه به دلایل گوناگون از همکاری کامل خودداری می نمودند. عدم تمایل مقامات قضایی به بازخوانی پرونده های مطبوعاتی بدان جهت بود که رسیدگی به این پرونده ها در فضای فکری و سیاسی خاصی صورت پذیرفته بود که قطعاً با ایراداتی جدی می توانست مواجه باشد، چنانچه در ادامه ضعف ها و ایرادات حاکم بر رویه قضایی نیز مورد بحث و بررسی واقع شده است.

با توجه به این دشواری ها دستیابی به پرونده ها در نتیجه مراجعات مکرر به اداره کل آموزش قضات، معاونت آموزش قوه قضائیه، دادسرای عمومی و انقلاب تهران، دادگاههای کیفری استان تهران و اداره کل حفاظت اطلاعات قوه قضائیه ممکن گردید.

پرونده ها در دایره اجرای احکام دادسرای رسیدگی به جرایم کارکنان دولت تهران - که به موجب بخش نامه مورخ ۱۳۸۲/۳/۷ دادستان عمومی و انقلاب وقت تهران، از جمله رسیدگی به جرایم مربوط به کتاب و رسانه اعم از مطبوعات، سینما، تئاتر و اینترنت را برعهده دارد - بایگانی شده و در دسترس ایجاب قرار گرفت. البته به موجب مجوز صادره از سوی دادستان کل تهران، مراجعه به پرونده ها در ظرف زمانی ۳ روز امکان پذیر گردید، امکان کپی از پرونده ها وجود نداشت و تنها رونویسی از محتویات پرونده در محل دادسرا مجاز بود.

با توجه به حجم انبوه ورودی پرونده ها، شماره پرونده در موضوع مرتبط بایستی از دفتر ثبت شعبه استخراج و در اختیار مسئول بایگانی پرونده ها قرار می گرفت، مسئول بایگانی نیز با مراجعه به بخش مربوطه اوراق و محتویات پرونده را در اختیار نگارنده قرار می داد. علی رغم کنکاش و تلاش بسیار، تمامی پرونده هایی که مورد مراجعه و مطالعه واقع شد مربوط به عرصه ی مطبوعات بوده و در رابطه با سایر موضوعات مرتبط با رسانه های گروهی پرونده ویا رویه قضایی به دست نیامد. شایسته است یاد آوری گردد که عمده ی رویه ی قضایی مورد مطالعه در این پژوهش مربوط به دهه ی ۷۰ و سال های ۸۰ تا ۸۴ می باشد که علت این امر، مفتوح بودن و عدم رسیدگی به پرونده های مطبوعاتی یکی دو سال اخیر می باشد.

باید افزود که علاوه بر کتب و اسناد، مراجعه مستقیم به برخی از مسئولین قضایی و مصاحبه با آنان برای فهم رویه عملی دادگاه ها در رسیدگی به پرونده های رسانه ای، بخش دیگری از اطلاعات این پایان نامه را فراهم آورده است. در ارزیابی منابع و فیش های جمع آوری شده از روش تحلیلی - استنباطی بهره گرفته شده است، فلذا

پژوهش حاضر صرفاً نقل قولی از مطالب و مباحث مرتبط با بحث که در منابع گوناگون تجلی یافته است نبوده، بلکه در قسمت های گوناگون، محورهای مباحث مورد تجزیه و تحلیل واقع شده و با ارائه ی استدلال شخصی به اظهار نظر پرداخته شده است.

مطالب پژوهش پیش رو را در قالب مقدمه، کلیات و دو فصل جمع بندی و نگارش نموده ایم. فصل اول به بررسی محدودیت های وارد بر آزادی های رسانه ای اختصاص دارد. در این فصل وضعیت حقوق داخلی و بین المللی را در رابطه با محدودیت های ساختاری و ماهوی مورد بحث و بررسی قرار داده ایم. در فصل دوم نیز از چالش های فراروی آزادی های رسانه ای در ایران سخن گفته ایم و تلاش نموده ایم در هر دو فصل ضمن طرح ایرادات و چالش های نظام حقوقی، با عنایت به تجربیات و ره یافت های ارزشمند بین المللی، راهکارهای غلبه بر این تنگناها را نیز ارائه و بررسی نموده و پژوهش را تا حد امکان کاربردی تر نماییم.

د- پیشینه ی تحقیق :

در ایران هرچند تحقیقات و پژوهش های مختلفی در ارتباط با کارکردهای رسانه ، حق آزادی بیان و انتشار آن، مسئولیت ها و محدودیت های مطبوعاتی ، بررسی جلوه های گوناگون آزادی های فکری و نظایر آن انجام پذیرفته اما با این حال پژوهشی جامع که به صورتی عام ابعاد گوناگون آزادی های رسانه ای را به دایره چالش کشاند و از یکسو همراه با توجهی ژرف به اسناد و آراء بین المللی بوده و از سوی دیگر به تحلیل نظام حقوقی داخلی و عملکرد آن بپردازد ، وجود ندارد. مهم تر از آن در این پژوهش چالش ها و موانع موجود در نظام حقوقی کشورمان برشاهراه اصل آزادی بیان و آزادی دسترسی به اطلاعات به عنوان اصول بنیادین حاکم بر فعالیت رسانه های ارتباط جمعی مورد توجه جدی قرار گرفته است. در این پژوهش از همان ابتدا به منظور ارائه ی رهیافت هایی مفید و کاربردی برای اصلاح و بهبود وضعیت حاکم بر نظام آزادی های رسانه ای در کشورمان تلاش جدی صورت پذیرفته است. اینکه تاچه حد اهداف مورد انتظار پژوهش که در پروپزال پیشنهادی ارائه شده ، تحقق یافته است، امری است که بایستی به قضاوت خوانندگان اهل فکر و نظر واگذار گردد تاچه قبول افتد و چه در نظر آید.

۲. تعاریف و مفاهیم

انسان امروز در جهانی زندگی می کند که دائماً دستخوش تحولات پی در پی اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی است. در چنین جوامعی زمانی می توان به نحو مطلوب زیست که نوعی تفاهم اجتماعی با دیگر افراد جامعه برقرار کنیم، و برقراری چنین تفاهمی میسر نمی شود مگر در صورتی که به عنوان عضوی از جامعه به آگاهی های قابل قبولی از اوضاع جامعه دسترسی پیدا کرده و خود را با حوادث و شرایط پیش آمده هماهنگ نماییم (معمد نژاد، ۱۳۷۹، صص ۱ و ۲).

حصول آگاهی های اجتماعی برای افراد بشر دستاورد پیدایش و گسترش وسایل ارتباط جمعی است که چنان زندگی را تحت تأثیر خود قرار داده است که به عقیده ی بسیاری از اندیشمندان، بشر کنونی در عصر ارتباطات زیست می کند. (همان، ص ۲۵)

الف - مفهوم ارتباط:

از منظر مفهوم شناسی شایسته است ابتدا به تبیین معنای ارتباط بپردازیم:

ارتباط (Communication) مصدر عربی از باب افتعال به معنی پیوند دادن، بستگی و پیوستگی است (معین، ۱۳۷۸، ص ۱۸۹). معادل انگلیسی این واژه نیز در معانی گوناگون به کار رفته است مانند گزارش دادن، بیان نمودن، پیوند دادن، تماس گرفتن و چند معنی دیگر (حق شناس و همکاران، ۱۳۸۶، ص ۲۷۱). از بعد علم ارتباطات، اندیشمندان علوم ارتباطات تعاریف گوناگون از این واژه ارائه کرده اند، در این میان تعریفی که چارلز، اچ کولی ارائه داده است از سایر تعاریف جامع تر می نمایاند: «ارتباط مکانیسمی است که روابط انسانی بر اساس وبه وسیله آن به وجود می آید، و تمام مظاهر فکری و وسایل انتقال و حفظ آنها در مکان و زمان بر پایه آن توسعه پیدا می کند. ارتباط، حالات چهره، رفتارها، حرکات، طنین صدا، کلمات، نوشته ها، چاپ، تلگراف، تلفن و تمام وسایلی که اخیراً در راه غلبه بر مکان و زمان ساخته شده اند، همه را در بر می گیرد» (معمد نژاد، ۱۳۷۹، ص ۲۵)

از منظر چگونگی ایجاد ارتباط می توان از ارتباط مستقیم و غیرمستقیم یاد کرد. در ارتباط مستقیم و شخصی پیام بدون واسطه بین شخص گیرنده پیام و فرستنده پیام مبادله می شود، گاه این ارتباط بین یک گیرنده و یک

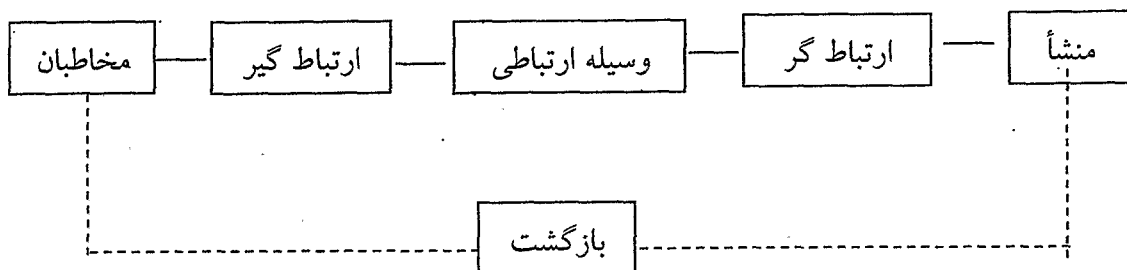
فرستنده برقرار می شود و گاه تعداد گیرندگان پیام بیش از یک نفر است، در هر حال این تعداد محدود بوده و به گونه ای است که در زمان واحد و مکان معین در کنار یکدیگرند. اما در ارتباط غیر مستقیم و غیر شخصی پیام از طریق یک وسیله ارتباطی از فرستنده به گیرنده ارسال می شود. این وسیله ارتباطی، پیام را به صورت کتبی، چاپی و تصویری در اختیار مخاطب قرار می دهد.

در این شیوه، بیان چاپی و کتبی و تصویری جانشین بیان حضوری و شفاهی می شود. در علم جامعه شناسی از ارتباط مستقیم با عنوان ارتباط اولیه از ارتباط غیر مستقیم با عنوان ارتباط ثانویه یاد می شود. (همان صص ۴۸، ۵۰)

از حیث تعداد افرادی که در یک مجموعه ارتباطی مشارکت دارند می توان از سه نوع ارتباط شخصی، غیر شخصی و جمعی یاد کرد، که در این میان ارتباط جمعی که محور بحث ماست ارتباطی است که از طریق وسایل ارتباطی نوین برقرار می شود که از آن با عنوان ارتباط توده ای نیز نام برده می شود. (ری ام برکو و همکاران، ۱۳۷۸، صص ۵ و ۶)

ب- عناصر ارتباط:

در ارتباط مستقیم سه عنصر سازنده ارتباط وجود دارد که عبارتند از: گیرنده پیام، فرستنده پیام و پیام. اما در ارتباط غیر مستقیم عنصر چهارمی افزوده می شود که عبارت است از: وسیله انتقال. در ارتباطات جمعی این وسیله دائماً در حال تحول است. در این نوع ارتباطات از یک سو به ارتباط گر نیازمندیم تا پیام را از مبدأ و منشأ به دست آورد و سپس به وسیله ای یک مجرای ارتباطی (عنصر بعدی) برای مخاطب ارسال نماید. مخاطب نیز نیازمند یک ارتباط گیر است که به مثابه یک دستگاه گیرنده، اطلاعات را از مجرای ارتباطی دریافت کرده و به مخاطبان ارائه دهد.

(نمودار فرایند ارتباطی در ارتباطات جمعی، همان، صص ۴۷، ۴۶)

مبنای شکل گیری ارتباطات جمعی را بایستی در فرایند ظهور صنعت چاپ جستجو کرد که به صورت جدی و تکامل یافته در قرن ۱۵ میلادی شکل گرفت. این اختراع عظیم را به «یوهان گنز فلیش» آلمانی معروف به گوتنبرگ نسبت می دهند با ظهور صنعت چاپ بشر تدریجاً به سمت وسوی ارتباطات جمعی (توده ای) گام برمی دارد. ابتدا روزنامه و مطبوعات واسطه ی ارتباطی فرستندگان و گیرندگان پیام می شوند و پس از آن به تدریج و با اختراع تلفن و تلگراف و دستگاه های ارتباط رادیویی و ظهور امواج ، رادیو و تلویزیون نیز به شمار این ابزارها افزوده می شود. (همان، صص ۶۵)

این وسایل ارتباطی پس از جنگ جهانی دوم جهان گیر شده و مورد استفاده میلیونها نفر در سراسر جهان قرار می گیرند. بشر امروز به کمک این ابزارها با سرعتی قابل توجه در حجمی وسیع به اخبار و اطلاعات دست می یابد. ویژگی اصلی وسایل ارتباطی به عنوان دستاورد تمدن بشر، قدرت و شعاع عمل گسترده است.

رسانه های ارتباط جمعی از قبیل مطبوعات، رادیو، تلویزیون، اینترنت و ماهواره دارای ویژگی هایی است که از سرعت مبادله، انتشار عام، دوام و استمرار پیام در این میان می توان یاد کرد. (اسدی، ۱۳۷۱ صص ۱۱۵، ۱۱۱)

افزون بر این، رسانه های ارتباط جمعی دارای کارکردها و تاثیرات قابل توجهی نیز هستند. مقصود از کارکرد رسانه های گروهی تنها وظایف و رسالت هایی که برعهده رسانه محول شده است آنچنان که برخی نویسندگان کارکرد را به وظیفه تعبیر کرده اند، نیست (معتمد نژاد، ۱۳۷۹، صص ۱۳، ۳)، بلکه مقصود کلیه تأثیراتی است که ظهور رسانه های گروهی و تداوم فعالیت آنها در جوامع پدید آورده است. این پدیده تکنولوژیکی مانند هر ره آورد دیگر دانش بشر به تناسب می تواند به تأثیرات مثبت و منفی منجر گردد. به عنوان نمونه نقش خبری و آموزشی، ارشادی، تفریحی و تبلیغی، نیز توسعه فرهنگی و ایجاد احساس تعلق اجتماعی از جمله کارکردهای مثبت رسانه های گروهی